

Maróti Andor

A kommunikáció és a kultúra kapcsolata Kovács Máté gondolkodásában – és a belőle levonható következtetések

Magától értetődő volt, hogy az egyetemi szintű könyvtáros képzés erősítése érdekében Kovács Máté szisztematikusan törekedett a képzés tudományos alapjának feltárására. Az már kevésbé volt nyilvánvaló, hogy ezt a társadalmi kommunikáció művelődéstörténeti alakulásában találhatta meg. Azzal ugyanis, hogy a könyvtári szolgáltatások rendeltetését már nem az írásban rögzített kulturális értékek *terjesztésében* jelölte meg, hanem a közvetlenben elterjedt felfogással szemben az emberek közt lezajló *információcserében*, óhatatlanul arra is választ kellett keresnie, mit is jelent ez a kultúra egészében. Ennek megfelelően *a kultúra lényege* az emberi kapcsolatokat összekötő *nyelv* lett, ellentétben azzal a felfogással, amely a kultúra fogalmát a szépirodalomra és a művészetekre korlátozta. Ez a szűk felfogás azonban képtelen választ adni arra, hogy a kultúra miért is nélkülözhetetlen az emberi élethez. Különösen akkor, ha a funkcióját kizárólag a szépség felmutatásában látja. Így a kultúra csak dísz az emberi életnek, egyáltalán nem tartozik a létfenntartását szolgáló gyakorlati tevékenységéhez, tehát nem is nélkülözhetetlen számára. Ha viszont a kultúrát elsősorban az emberi kapcsolatokat és ezek segítségével a közös tevékenységet lehetővé tevő kommunikációban ismerjük fel, érthetővé válik, miért lett a kultúra ez emberré válás folyamatának elindítója és fejlesztője.

Jurij Lotman észt tudós mutatott rá arra, hogy minden emberi közösségnek két alapvető feladatot kellett megoldania: egyrészt az anyagi-tárgyi értékek előállításának és fogyasztásának megszervezését az életszükségletek kielégítésére, másrészt az információk kidolgozását, tárolását és nyilvános használatát a természeti és társadalmi környezetről, a közösség tagjainak egymáshoz fűződő viszonyáról az együttélés hatékonysága és szabályozása érdekében. Lotman szerint ez a kultúra, ezért egyetlen emberi közösség sem élhet kultúra nélkül. Meghatározásában *„a kultúra valamennyi nem örökletes információ, az információ szervezési és megőrzési módjának összessége. Ez nem raktára az információknak, hanem rendkívül bonyolult gépezet, mely őrzi az információkat, miközben szüntelenül a legelőnyösebb és legmegbízhatóbb*

eljárásokat dolgozza ki megőrzésre, és amikor új információkat kap [...] ezeket egyik jelrendszerrel a másikra fordítja” (J. Lotman 1973, 273.). A kultúra tehát információhordozó szerepéből következően „jelszerű és nyelvi jellegű”. A természetes nyelvre épül, a szerkezeti törvényekhez igazodva újra termeli annak szerkezeti sémáját. Ezért a kultúra „a szemiotikai rendszereknek (nyelveknek) történelmileg kialakult csoportja” és „e nyelveken valaha létezett közlemények (szövegek) gyűjteményeinek összessége” (u.o., 276.).

Hasonlóan érvel a XX. századi amerikai antropológia egyik neves képviselője, Clifford Geertz is. Szerinte az ember azáltal alakult ki, hogy „alávetette magát a szimbólumokban közvetített programok irányításának” és „a szó szoros értelmében véve [...] megteremtette önmagát”. Az ember ugyanis „függ a fogalmak birtokba vételétől, a szimbolikus jelentés specifikus rendszereinek megértésétől és alkalmazásától” (C. Geertz 1988, 70.). Ehhez hozzátehetjük: az ember azért tud szimbolikusán gondolkodni, mert egyszerre egyéni és társadalmi lény, tehát a valóság megértésében együtt kell látnia az egyedit és az általánosan jellemzőt. Ez a fogalmak kialakításában kreatív tevékenység, túlmegy tehát az ember biológiai adottságain, és lehetővé teszi a tapasztalatok általánosítását.

A magyarországi könyvkultúra történelmi fejlődéséről szóló könyvében, amely 1963-ban jelent meg, Kovács Máté részletesen tért ki arra a fordulatra, amelyben a természetes közlésmódok mellett megjelent az írásbeli közlés a lényeges tudattartalmak átörökítésére. A változás kiváltó oka szerinte az volt, hogy „amikor az ilyen tudattartalmak felhalmozásában és elsajátításában érdekelték viszonylag nagy száma és földrajzi elhelyezkedése többé már nem tette lehetővé a közvetlen személyes közlést, ott mindenkor és mindenhol bekövetkezett a közvetett, technikai közlés egyik első és következményeiben nagy jelentőségű formájának, az írásbeli közlésnek és olvasásnak a kialakulása” (Kovács M. 1963, 17.). Nyilvánvalóvá vált, hogy az írással rögzített közlemények időben és térben kiterjesztették az információk tudomásulvételi lehetőségét, megszüntetve a közlő és átvevő egyidejű jelenlétét igénylő helyzetek szükségességét. A kézírást felváltó nyomtatás pedig később megsokszorozta a rögzített szövegek hozzáférhetőségét. Ez a technikai újítás egyúttal azt is fölöslegessé tette, hogy a kapott információt az átvevő emlékezetében rögzítse, a leírt szöveg – amennyiben nem semmisült meg – az olvasással ismételtelen felidézhető lett. Kovács Máté megjegyezte: a lényeges tudattartalmak közlésének ez a fejlődése „egybeesett a társadalom új, baladőbb rendjével, az emberiség közösségi életének új politikai, gazdasági, technikai és kulturális eredményeivel”, és az írásbeliség mellett megtörtént „a mértékrendszerek és számrendszerek, valamint a számolási alpműveletek kidolgozása” (u.o. 18.). A fejlődéssel együtt az írásba foglalás szükségszerűen magával hozta az elmélyültebb érvelést, a körültekintő alaposságot, fokozottabb rendszerességet, valamint a tömörebb, önállóbb és választékosabb kifejezőmódot. Indítékot adott arra is, hogy megtörténjen az ének, a zene és a tánc rögzítése is, ami a természetes közlés kizárólagossága idején még lehetetlen volt. A technikai fejlődés a közeli múltban már a kép- és hangrögzítés különböző változatait is kidolgozta, tovább bővítve a vizuális és akusztikus érzékelés lehetőségeit. A sokféle közlésmód Kovács Máté szerint „összfonzónen felerősíti egymást”, ezért szükséges lenne, hogy „egymást kölcsönösen támogassák”, mert ez nélkülözhetetlen feltétele az emberek személyi fejlődésének (u.o. 28-29.).

Hat évvel később a közlés és a közművelődés kapcsolatáról írott tanulmányában Kovács Máté a természeti, a társadalmi környezetről és a gondolkodásról szóló információk közlését már az emberi történelem szükségszerű tartozékaként mutatta be. Hasznát így

jelölte meg: a/ az ember „*ezzel egyre több időt és energiát takarít meg, b/ egyre tudatosabban tekinteti át, és önállóbban irányíthatja az életét, c/ végeredményben tehát szabadabbá és függetlenebbé teheti magát*” (Kovács M. 1969, 107.). Együttal rámutatott arra, hogy az információk szerzésének igénye a történelem során egyre erősödött, a közvetlen nyelvi kommunikációhoz később a mondanivalóját közvetetten kifejező irodalmi, művészeti, tudományos közlés társult. Ezek együtt váltak feltételeivé a tájékozódásnak és művelődésnek, amelyek hozzájárultak az emberi lét fokozódó humanizálódásához. A társadalmi lét növekvő bonyolultságával persze nehezebb az emberek eligazodása az őket körülvevő és az életkörülményeiket meghatározó közéletben. Ezért egyre nélkülözhetetlenebb a közéletről szóló hiteles információk átvétele és megértése. Kovács Máté feltételezte, hogy ennek megfelelően növekszik az információéhség, már csak azért is, mert a munkának megnő a szellemi hányadosa, a fizikai munka pedig mindinkább gépesíthető, automatizálható. Így a gazdaság fejlődése magával hozza a társadalmi tájékozódás növekvő igényét is.

E tanulmány hangsúlyozta, hogy az információk elsajátítása közben „*az átvevő távolról sem passzív befogadó, hanem aktív feldolgozó és felhasználó*”. Az információk értelmezésének eredményeként „*értékek képződnek*” a befogadó tudatában, ami azután előidézi a személyiség gazdagodását. Ez különösen a valóság közvetett megismerését, megértését lehetővé tevő alkotások feldolgozásának lehet az eredménye, természetesen csak akkor, ha „*az átvevő nem a kultúra értékeinek egyszerű tulajdonba vételével ér el szellemi gyarapodást, hanem a kultúra objektív értékeinek személyes, szubjektív átélésével, érzékelésével, értelmezésével. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha rezonál az alkotásra, ha enged az alkotás szellemi indukciós hatásának és a mű által megindított asszociációs folyamatokban saját tudattartalmának emlékképeit felidézi, azokat újból átéli, újra rendezi, új rendszerben rögzíti. Mégpedig nem öncélúan, hanem azért, hogy az életben, döntéseiben tájékozottabb, szellemi és fizikai tevékenységében nagyobb és jobb teljesítményekre képes legyen*” (u.o. 111-112.). Az ember szellemi fejlődése és teljesítményeinek eredményesebbé válása „*elválaszthatatlan egymástól*”, nemcsak az egyén életében, hanem a személyes kapcsolatokon keresztül szélesebb körben is hat. Egyrészt az igények növelésére, másrészt a tevékenység újabb szintjeinek alkalmazására.

Kovács Máté indokoltan mutatott rá arra, hogy a közlés és az átvétel nemcsak emberi sajátosság, „*bizonyos módjai és szintjei megvannak már az állatvilágban*”, sőt még az információk értelmezése is, amit az átvételt követő reakció bizonyít. Persze az emberi történelemben ez a folyamat sokkal differenciáltabb és hatékonyabb: a természetes közlésmódokhoz (gesztus, mimika, mozgás, beszéd) később az információkat rögzítő tárgyasítás járul (írás, vizuális ábrázolás, auditív hangszeres zene), hogy a modern világra már a tömegközli eszközök legyenek jellemzők. Kovács Máté a második szakaszt a közlés „*kisipari technikájának*” nevezi, a jelenkori harmadik szakaszt pedig a közlés „*nagyipari technikájának*”. Tanulmánya befejező része a közlésmódok szerepét fejti ki a közművelődésben, amelynek a lényege szerinte, hogy rendszeresen segíti az emberek személyiségének gyarapodását szellemi képességeik fejlesztésével, így hozzájárul a társadalom művelődési igény szintjének emeléséhez (u.o. 118, 120). E cél optimális megvalósulása azonban szerinte feltételzné a közléssel foglalkozó intézmények együttműködését, ami a tanulmány megírásakor még nem volt érzékelhető. Hozzátehetjük: ma sem, és ennek oka alighanem az, hogy a közlési rendszer részei megelégszenek az információk átadásával, az irántuk mutatkozó érdeklődés mennyiségi növelésével, figyelmen kívül hagyva azonban az átvevők művelt-

ségének alakulását, alakíthatóságát, társadalmi szerepük minőségi változását. Magától értetődő, hogy ez csak bizonyos fordulat esetén válna gyakorlattá; ha a közművelődés több lenne, mint a kulturális javak közvetítése, mert azt is figyelembe venné, hogy miképpen lehet ezzel a kultúra feldolgozását eredményesebbé tenni.

Azzal, hogy Kovács Máté hangsúlyozta: a kommunikáció folyamatában az információk átvétele aktív, közvetetten utalt arra, hogy a könyvtári gyakorlat számára sem mellékes ennek az alakulása. Elismerhető azonban, hogy erről jelenleg keveset tudunk mondani. A kölcsönzött művek iránti érdeklődés csak az igények szintjéről árukkodik, az információk elsajátításának, az elolvasott szövegek feldolgozásának minőségéről nem. Nincs ugyanis „visszajelzés” erről, az esetlegesen elhangzó „tetszett” semmit sem mond arról, hogy miért tetszett valami. Bár egyes könyvtárakban időnként szerveznek könyvankétot, író-olvasó találkozót, olvasóköri foglalkozást, ez a könyvtárak életére és az olvasóik többségének részvételére nem jellemző. Kérdéses, várható-e a jövőben a helyzet megváltozása? Kovács Máté erről nem írt, egy megállapítása azonban közvetetten mégis ide kapcsolható. Arra gondolhatunk, hogy amikor megemlítette: a kultúrát közvetítő intézményeknek egymást kölcsönösen támogatniuk kellene, ebben az a lehetőség is benne rejlik, hogy a könyvtárak működjenek együtt olyan intézménnyel, amelynek a feladatköre az információk közösségi feldolgozására is kiterjed. Itt a művelődési házakra, és azokon belül az ismeretterjesztő programokra gondolhatunk, amelyek partnerként kötődhetnek a könyvtári szolgáltatásokhoz. Az azonban, hogy itt csak feltételes módban lehet szólni az együttműködésről, arról is tanúskodik, hogy nemcsak a könyvtárak nem keresik gyakorlatukban ezt a kapcsolatot, de a művelődési házak és az ismeretterjesztő programok szervezői sem. Sőt, az is jellemző, hogy ez utóbbi is megreked a fontosnak vélt információk közlésénél, és mit sem törődik azok befogadásával, talán azért sem, mert úgy véli, ez annyira sokféle, hogy semmit sem lehet kezdeni vele. Ám ettől még ajánlhatná az egyes előadásokhoz a kapcsolódó irodalmat, amely segítené a további elmélyülést, de úgy látszik, mintha ez a szervezőknek és az előadóknak eszükbe sem jutna. Ez már csak azért is elgondolkoztató, mert ennek szükségességét hazai szakemberek már régen megfogalmazták. Több mint egy évszázada, 1907-ben Pécsen rendezték a szabadtanítás országos kongresszusát, ahol Ferenczi Zoltán, a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója megállapította: „*Könyvtár nélkül az iskola utáni oktatásnak nem lehet sem teljessége, sem állandósága [...] A felnőtteknek tartott tanfolyamokból csak nagyon sovány és bizonytalan eredmény várható, ha nem fejt ki és nem erősíti meg azokat a személyes olvasmány*” (A szabad tanítás Pécsen tartott Magyar Országos Kongresszusának naplója 1908, 352.). Ugyanezt ismerte fel ezen a kongresszuson Pályi Sándor is, aki ugyancsak hangsúlyozta, a tanítás csak akkor lehet eredményes, ha az előadások kapcsolódnak a könyvtárakhoz, ezért az előadóknak minden esetben tájékoztatást kell adniuk a témájukhoz kapcsolódó olvasmányokról, mert így az előadás bevezetés lesz az önképzéshez, és ez kulcsa lesz annak, hogy az ismeretszerzés tartós folyamattá váljék (u.o. 98.).

Nem véletlenül idéztem fel ezt a régi eseményt, mert bizonyítja, mennyire figyelmen kívül hagyjuk művelődéstörténetünk korábbi eredményeit, mintha azokat teljesen meghaladottnak tekinthetnénk. És talán azt is érzékelteti, hogy a kultúra egysége, részterületeinek összetartozása mindaddig fel nem ismerhető, amíg az intézményei kizárólag a kultúra közvetítésében látják feladatukat, remélve, hogy annak a hatása is gyümölcsöző

lesz. Látszólag Kovács Máté szándéka is csak az volt évtizedekkel ezelőtt, hogy a rádió és a televízió adásainak rohamos terjedése idején történelmi-társadalmi összefüggéseiben helyezze el az emberi közlésmódokat az információk átadásának és átvételének rendszerében. Már ez is jelentős vállalkozás volt, mert bizonyította, hogy a technikai fejlődés ellenére sem szűnnek meg a korábbi közlésmódok (az emberek közti beszéd nyilvánvalóan nem, de az auditív és vizuális közlés korábbi megnyilvánulásai és az írott szó terjedése sem). Ám azzal, hogy Kovács Máté az emberi kommunikáció változatait nem önmagukban nézte, hanem a közművelődéshez kapcsolódva, ezzel a művelődésügy alapvető problémáját ragadta meg. Azt a problémát, amit még ma sem tudunk megoldani, nevezetesen azt, hogy a kultúra nyilvánosságának fenntartásában a művelődést is többnek lássuk, mint a kulturális javak fogyasztásának, a kultúrát közvetítő eseményeken történő megjelenésnek.

Érdekes ezzel kapcsolatban figyelembe venni, mit mond erről az információ elmélete. A marosvásárhelyi Fülöp Géza szerint „*az agy csak úgy őrizheti meg normális egészségi állapotát, ha állandóan új információkkal táplálkozik. A társadalom fennállása, fejlődése sem képzelhető el információs kapcsolatok nélkül*”. Az információ azonban nemcsak ismereteket ad a környezet állapotáról, alakulásáról, hanem annak „*rendszerbe szerveződése is*”. Ugyanis „*a rendezettség teszi az információt információvá*”. Ily módon „*az információ – mint a rendszerek szervezési elve – növeli a világ összetettségét, rendet visz a rendezetlenségbe*” (Fülöp G. 1985, 6-7.). Csakhogy e rendszer mindig instabil, mert állandóan kiegészül, változik, nő a bonyolultsága. Ebből következik, hogy minél kisebb egy esemény bekövetkezésének a valószínűsége, annál nagyobb az informatív értéke. Vagyis az információ értéke azon múlik, hogy mennyire segíti a változások értelmezését, illetve milyen változásokat idéz elő.

Mindezek alapján az információ fogalma – Fülöp Géza meghatározásában – „*olyan közvetlen tapasztalat, megfigyelés, vagy olyan közvetett, mások által már felfedezett tapasztalat megértésén alapuló ismeret, amely hozzájárul a gondolatoknak valamely alkotó elv szerinti rendezéséhez, problémák megoldásához, csökkenti a döntések bizonytalanságát, kockázatának mértékét*” (u.o. 20.). E meghatározásban különösen a befejező rész érdemel nagyobb figyelmet. Az információ eszerint nemcsak a tájékozódás megkönnyítése, hanem a cselekvő ember választásának segítése is. Ha ugyanis a tevékenység nem merül ki a már ismert eljárások megismétlésében, mások tetteinek utánzásában, akkor az ember mindig dilemma elé kerül. Számolva a következményekkel, többnyire többféle lehetőség áll előtte. Ilyenkor nehéz eldönteni, melyik megoldás helyesebb, célravezetőbb. A tett előtti döntés tehát kockázattal jár, a rendelkezésre álló információk – különösen akkor, ha azok értelmezése és értékelése bizonytalan – nem adnak receptszerűen követhető megoldásokat. A cselekvő embernek vállalnia kell a felelősséget. És akkor tud nagy valószínűséggel jól dönteni, ha van előre látása. Aminek a feltétele, hogy a szerzett információk összefüggéseik alapján rendszerbe szerveződjenek, mert szétesve téves következtetésekhez vezethetnek. Ezzel kapcsolatban érdemes felidézni egy hazai vizsgálatot, amely azt figyelte meg, hogyan beszélnek a szülők kis gyermekükhöz (Réger Z. 1990).

A kutatást végző szakemberek két típust különböztettek meg: a zárt és a nyílt kódot használót. Az első az jellemzte, hogy kevés szókinccsel, töredékes mondatokkal beszéltek, gyakran alkalmaztak sablonos, sztereotíp kifejezéseket. A másodikhoz tartozók ezzel ellentétben egyénileg kiválasztott, változatos szókinccset használtak, árnyalt kifejezé-

sekkel, jól felépített mondatokkal. Az volt a látszat, hogy az elsőt könnyebb elsajátítani, a másodikban nehezebb eligazodni. Az eredmény mégis az volt, hogy a nyílt kóddal beszélő szülők gyermekei később biztonságosabban használták a nyelvi fordulatokat, hamarabb váltak önállóan gondolkodó és magukat kifejezni tudó gyermekké. S még valami játszott szerepet ebben: az első csoporthoz tartozó szülők általában utasításokkal nevelték gyermekeiket, ellentmondást nem fogadtak el; a második típushoz tartozók viszont megmagyarázták, mit miért kellene tenni, később már választási lehetőséget is adtak a gyermeküknek. Minthogy a vizsgálat több éven át kísérte figyelemmel a gyermekek életét, meg lehetett állapítani, hogy a zárt kóddal beszélő családokban felnővők az iskolában rosszul tanultak, olykor meg sem értették, amit a tanítók mondtak, amit a tankönyvek tartalmaztak. Egyszerű kérdésekre sem tudtak felelni, és képtelenek voltak összefüggően elmondani egy történetet. A nyílt kóddal ismerkedő gyermekek viszont aránylag jól teljesítették a kapott feladatokat, jól alkalmazkodtak az új helyzetekhez, szóbeli feleleteik és írásbeli feladataik rendezett gondolkodásról tanúskodtak. A gyermekek tehát gyakorlatilag reprodukálták szüleik beszédkulturáját.

Ez az indítás később is meghatározta fejlődési lehetőségeiket. A zárt gondolkodás beszűkült érdeklődést tartósított, bizalmatlanságot az ismeretlen helyzetek iránt, és elutasítást az újszerű lehetőségeknek. Ebből következően a tapasztalatokon túl eső valóságról előítéletes gondolkodást, és a rész-egész viszonylatok meg nem értését. A nyílt gondolkodás ezzel ellentétben a még ismeretlen helyzetek vállalását, érdeklődést az új információk iránt és hajlamot a megoldatlan problémákkal való foglalkozásra. E gondolkodásmódok azt is meghatározzák, ki hogyan viszonyul a kultúrához; felnőttként is igényli-e művelődését, vagy teljesen elutasítja azt mint értelmetlen foglalatosságot. És hozzátehetjük: erősen befolyásolják a közélet megítélését is. Nem mindegy, hogy valaki saját életét és szűkebb környezetét önmagában látja csak, vagy egy nagyobb társadalmi kapcsolatrendszer részének, és ezt a társadalmat fel tudja-e fogni az emberiség részének, vagy abból kiszakítva, öntörvényűen. Feltételezhető persze, hogy végletes formában viszonylag ritkán alakul ki valakiben a teljes zártság vagy nyíltság, valószínűbb, hogy az élet különböző részeire jellemző egyik vagy a másik. Inkább úgy, hogy az mégiscsak meghatározza az illető viselkedését, ha az azonosulás nagyobb mértékben lesz jellemző reá.

Kovács Máté itt részletesebben bemutatott gondolatai egy konferencián hangzottak el, amely a nyelv és a kommunikáció kapcsolatát vizsgálta. Az előadások közül még egyet szeretnék felidézni, mert az a pedagógia és a kommunikáció összefüggését tárgyalta. Fabricius Kovács Ferenc egy már nem élő híres debreceni tanár megállapításait idézte fel, Karácsony Sándorét, aki a nevelést társaslélektani alapon értelmezte. A nevelés hagyományos felfogásában – amit nálunk az iskolai oktatás alkalmazott – a tanításon van a hangsúly, azzal szemben a tanulás alárendelt jellegű. Ebből következően az iskola tanulóitól a tananyag szolgálai követését várja el, önálló gondolkodás nélkül. Karácsony szerint azonban a tanuló – még ha ifjú is – autonóm módon gondolkodik, ezért a nevelése is csak kölcsönös viszonyulással lehetséges, közös tevékenységként. Azaz: a tanuló felé irányuló nevelő hatásnak önneveléssel kell kiegészülnie. Ha a tanítás és a tanulás kapcsolatát kommunikációs folyamatnak tekintjük, akkor ez „interperszonális viszony”, az egyenjogúság értelmében. Karácsony Sándor ezt „mellérendelő” viszonyként mutatta be. A *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon* című könyvében ezt a művészet példáján igazolta. „*Művészeti*

örömet csak szimbólum kelthet – írta –, a szimbólum pedig mindig két egyén, műalkotó és műélvező közös lelki munkájának eredménye” (Fabricius-Kovács F. 1969, 60.). Ebben a folyamatban – a beszédhez hasonlóan – a közlő által elindított hatás megtöri az alkotás létrejött egységét, amit a befogadónak kell helyreállítania, de úgy, hogy abban már saját tudatának tartalma is megjelenik. Vagyis ötvöződik azzal, amit az alkotó a művében közölt. A befogadás aktusa bizonyos transzformációt okoz az eredeti műhöz képest, de ez csak annyit jelent, hogy a mű segítségével új egység jött létre. Ezért a műélvezet is alkotó jellegű, amennyiben a befogadó valóban átéli a művet.

Talán felismerhető bizonyos rokonság Karácsony Sándor és Kovács Máté felfogása között; nem csak abban, hogy a kultúra lényegét és a társadalmi szerepének jelentőségét mindkettő a nyelvi kommunikációban fedezték fel, hanem abban is, hogy figyelmeztettek arra: az információt átvevő „másik ember” szerepe nem maradhat alárendelt, másodrendű. Igaz, ehhez az is kell, hogy a művelődése több legyen, mint a kulturális javak egyszerű tudomásul vétele. A kultúra kommunikáció-elméleti értelmezéséből következik, hogy e szerep intenzív tevékenységet kíván.

Még valamit szükséges figyelembe vennünk ahhoz, hogy megértsük az információk mélyebb vagy felszínebb feldolgozását. Kovács Máté is utalt arra, hogy más élőlényekhez képest az embereknél „a társadalmi közlésnek minden korábnál gazdagabb, egyben hatékonyabb módjai és rendszerei alakultak ki” (Kovács M. 1969, 115.). Bár ennek történelmi alakulását részletesen kifejtette, egy vonatkozásban mégis kiegészíthető. Az emberek közti kommunikáció nemcsak jeleket, hanem jelképeket (szimbólumokat) is használ. Sőt az emberi nyelvre éppen ez jellemző, hiszen fogalmi, vagyis az egyedi tárgyat, jelenséget átfogóbb csoportok nevével fejezi ki. Amíg az általános és az egyedi a konkrétság síkján marad, a megértést nem akadályozza. Ha viszont a fogalom elvont lesz, már jóval több a félreértés, és előfordulhat a meg nem értés is. Ez utóbbi a műveltség függvénye: mennél kevésbé érti meg valaki egy nagyobb egységhez (pl. az adott társadalomhoz) tartozását, annál kevésbé tud bánni az olyan fogalmakkal, mint a „szabadság” vagy a „demokrácia”. Ez esetben idegenkedni fog minden elvontságtól, ami uralja a tudományt, a filozófiát, sőt gyakran még a művészetet is. Ám az is valószínű, hogy az egyszerű nyelvi közlés is megmarad a mindennapi használat szintjén, és képtelen lesz arra, hogy a bonyolultabb közleményeket felfogja, megértse.

Merlin Donald szerint az emberi gondolkodás négy szakaszban fejlődött ki. Az emberré válást megelőzően az *epizódikus* tudat volt a meghatározó. Az állatok is helyzetekre tudnak reflektálni. Ezt követte a *mimikus* tudat, ami a csoportléttben gesztusokkal és arc kifejezésekkel végzett kommunikáció volt. A Homo sapiens már tudott beszélni, eseményeket, történeteket elmondani, ez volt a *mitikus* tudat kora. A modern társadalmak idején terjedt el a *teoretikus* tudat, amely elvonatkoztatásokkal él, tud elvontan is gondolkodni. Annak ellenére azonban, hogy ennek az alapjait a közoktatás széles körben adja át, az emberiség nagy részére ez a fejlődési fok még ma sem jellemző, bár elvont fogalmakat mindenki használ, még ha lényege szerint nem is érti azokat. A probléma lényege azonban nem a konkrét és absztrakt felfogás ellentéte. Sokkal inkább az, hogy az általánosan jellemző leegyszerűsítő gondolkodás képtelen felismerni a valóság összetett voltát, a jelenségek bonyolultságát, ezért osztja ketté azt az igaz és étes, a jó és rossz ellentétpárjára, mellőzve a jelenségek árnyalt megítélését. Aminek az a hátránya, hogy sokan a pozitív

oldalra önmagukat helyezik, a velük egyet nem értőket a negatívra. Erre gondolva ismerhető fel a közművelődés legfontosabb feladata a gondolkodás fejlesztésében. Látszólag ezért a könyvtárak nem sokat tehetnek, hiszen a feladatuk az írásban rögzített információk közvetítése, terjesztése. Ám van a hazai könyvtárügynek egy olyan régi hagyománya, amelyet érdemes lenne felújítani, és széles körben alkalmazni. Ez a XIX. században született olvasókör, amely közvetetten kapcsolódott Széchenyi István kezdeményezéséhez, aki a kaszinókban kialakuló véleménycserékben az „elmecsiszolódás” és a „kiművelt emberré válás” lehetőségét fedezte fel. Ma már tudjuk, hogy az ilyen közös gondolkodás azt is lehetővé teszi, hogy a látszólag össze nem tartozó és nem egyszer ellentétes nézetek szintézisével döntő felismerésekhez jussunk, és ez tulajdonképp nem más, mint a kreatív gondolkodás legfontosabb jellemzője.

Ezekre gondolva talán felismerhető, miért volt alapvető jelentőségű, amit Kovács Máté mintegy fél évszázada a kommunikáció és a közművelődés kapcsolatáról írt. Az akkor feltárt összefüggéseken szélesre nyílt a művelődés alapjainak tisztázása, és azóta újabb és újabb kutatási feladatok válnak számunkra felismertté és valamennyire megoldottá.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- A Szabad Tanítás Pécsert tartott Magyar Országos Kongresszusának naplója. Bp., 1908.
- Donald, Merlin: Az emberi gondolkodás eredete. Bp., Osiris Kiadó, 2001.
- Fabricius-Kovács Ferenc: Nyelvtudomány, kommunikációelmélet, szociálpszichológia. In: Nyelv és kommunikáció. Szerk.: Szecskó T. – Szépe Gy. Bp., MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1969.
- Fülöp Géza: Ember és információ. Bp., Múzsák, 1985.
- Geertz, Clifford: A kultúra fogalmának hatása az ember fogalmára. In: Kultúra és Közösség. 1988. 4. szám
- Kovács Máté: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Az államalapítástól 1849.-ig. Budapest, Gondolat, 1963.
- Kovács Máté: Közlés és közművelődés. In: Nyelv és kommunikációelmélet. Szociálpszichológia. I. k. Szerk.: Szecskó T. – Szépe Gy. Budapest, MRT Tömegkommunikációs Kutatóintézet, 1969.
- Lotman, Jurij: Szöveg, modell, típus. Bp., Gondolat, 1973.
- Réger Zita: Utak a nyelvhez. Bp., Akadémiai, 1990.

BARÁTNÉ HAJDU ÁGNEST,

a Magyar Könyvtárosok Egyesületének május 6-án megválasztott új elnökét most az IFLA Governing Boardjának tagjává választották a 2015-2017 közötti időszakra. Köztudomású, hogy az IFLA (International Federation of Librarian Associations and Institutions – Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Szövetsége) a világ könyvtáros egyesületeinek legfontosabb érdekképviseleti szervezete. Barátné Hajdu Ágnes, aki két cikluson át volt az MKE külügyekért felelős alelnöke, és aki az IFLA Tudásmenedzsment Szekciójának is tagja volt, régóta elkötelezetten dolgozik a magyar könyvtárosság nemzetközi kapcsolatainak bővítésén és elmélyítésén. Új tisztsége azért is különösen megtisztelő, mert magyar nemzetiségű könyvtáros ilyen magas tisztséget még nem töltött be az IFLA-ban.